

СЕМАНТИКА ВІЙНИ І МИРУ В СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ: ІСТОРИКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто особливості мовної репрезентації понять війни і миру в лексиці слов'янських мов. Через застосування ретроспективного підходу (від фактів сучасних мов до етимологічних реконструкцій первісних значень досліджуваних лексем) визначено основні моделі семантичних мотивацій у формуванні семантики війни і миру на матеріалі споріднених слов'янських мов. Виявлено роль перформативного компонента в семантиці досліджених концептів.

Ключові слова: лексико-семантична типологія, слов'янські мови, моделі мотивації, регулярні семантичні переходи.

Вступні зауваження. Мовні дані, насамперед лексика, завжди були й залишаються унікальним ресурсом для отримання інформації про соціально-культурну реальність. Це однаковою мірою стосується як віддалених у часі періодів історичного розвитку, так і сучасності, розуміння якої є не менш складним завданням. Різкі зміни у структурі реальності, які переживаємо нині, — глобалізація, стрибкоподібний розвиток цифрових технологій, масштабні міграційні процеси, новітні війни в країнах, розташованих на території Європейського континенту, та ін. — змінюють характер суспільних відносин, позначаються на способах мовної комунікації і разом з новими можливостями створюють нові проблеми, пов'язані з концептуалізацією дійсності. У цьому контексті виникає потреба поглибленого лінгвістичного осмислення семантики традиційних, у певному розумінні довічних понять людської цивілізації, таких як війна і мир.

Сучасні досягнення в галузі лексико-семантичної типології відкривають широкі можливості для дослідження концептів, пов'язаних зі сферою соціальної дійсності, створюючи надійний фундамент для застосування когнітивно-орієнтованих семантичних підходів¹.

Цю статтю присвячено особливостям мовної репрезентації понять війни і миру в лексиці слов'янських мов. Метою нашого дослідження було встановити міжмовні варіанти репрезентації семантики війни і миру у слов'янських мовах шляхом розгляду семантичних типологічних паралелей, повторюваних моделей формування й розвитку значень відповідних лексем.

---

¹ *Yavorska G., Zymovets G. Motivational scenarios and semantic frames for social relations in Slavic, Romance and Germanic languages — friends, enemies, and others // The Lexical Typology of Semantic Shifts / P. Juvonen, M. Koptjevskaja-Tamm (eds.) — Berlin, 2016. — P. 335–353.*

Матеріал і методологія. Матеріалом дослідження слугували дані етимологічних, тлумачних і перекладних словників слов'янських мов та частково дані мовних корпусів. Зважаючи на специфіку історико-типологічних досліджень, ми застосовували ретроспективний підхід, спираючись на факти сучасних мов і рухаючись углиб до етимологічних реконструкцій первісних значень досліджуваних лексем². Так було визначено основні моделі мотивацій у формуванні семантики війни і миру, а потім на прикладах типологічних паралелей у змінах значень показано проєкцію їхнього семантичного розширення. У дослідженні використано деякі методи фреймової семантики Чарлза Філлмора, дані ресурсу Frame Net³ та окремі прийоми теорії концептуальної метафори⁴.

Соціальна дійсність кризь призму лексико-семантичної типології. Лексико-семантична типологія як окрема галузь досліджень протягом останніх років демонструє помітні теоретичні та практичні досягнення. Значною мірою цей прогрес пов'язаний з розвитком когнітивно-семантичних підходів. Ще донедавна типологічні студії лексичної семантики стосувалися кількох обмежених лексичних полів, пов'язаних з характеристиками фізичної реальності та її сприйняттям (дієслова руху, перцептивні дієслова, назви кольорів, предикати фізичного болю тощо), і, дещо меншою мірою, з аналізом ментальних станів і явищ психічної дійсності. Натомість семантика слів соціальної дійсності, яка разом з фізичною та психічною сферами належить до базових вимірів людського існування, залишалася фактично поза увагою лексико-типологічних досліджень. Чи не єдиним, проте вельми значущим винятком упродовж тривалого часу залишалися типологічні дослідження термінів спорідненості, які становлять один з найбільш архаїчних та стабільних фрагментів лексичної системи⁵. Останнім часом ситуація поступово змінюється, соціальні позначення привертають увагу й виокремлюються як предмет зіставних лексико-семантичних студій, зокрема в історико-типологічному аспекті⁶.

Як відомо, діахронічно орієнтовані типологічні дослідження лексики, встановлення повторюваних типологічних паралелей у розвитку значень є важливим інструментом верифікації етимологічних реконструкцій. Головною перешкодою для проведення таких досліджень вважається недостатня кількість даних щодо рекурентних моделей семантичних змін у мовах світу. Останнім часом ведеться активна праця над створенням відповідних баз даних⁷. Крім цього, діахронічна перспектива може реалізуватися через ви-

² Мельничук А. С. Основные направления типологических исследований // Историческая типология славянских языков. Фонетика, словообразование, лексика и фразеология / Под ред. А. С. Мельничука. — К., 1986. — С. 3–22; Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии. — К., 1992. — С. 54.

³ <https://framenet.icsi.berkeley.edu>.

⁴ Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. — Chicago ; London, 1980. — 242 p.

⁵ Greenberg J. H. Universals of kinship terminology: their nature and the problem of their explanation // *On Linguistic Anthropology : Essays in Honor of Harry Hoijer / J. Maquet (ed)*. — Malibu, 1980. — S. 9–32; Трубочев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя // *Труды по этимологии. Слово. История. Культура*. — М., 2008. — Т. 3. — С. 9–289.

⁶ Yavorska G., Zymovets G. *Op. cit.*

⁷ Див., напр.: Грунтов И. А. «Каталог семантических переходов» — база данных по типологии семантических изменений // *Труды международной конференции «Диалог 2007»*. — М., 2007. — С. 157–161.

вчення синхронних моделей лексичної полісемії, що становлять проекцію історико-семантичних змін⁸. Ідеться про результати метафоричного та метонімічного розширення лексичного значення, зафіксовані в сучасній структурі полісемічних слів і пов'язані з попередніми етапами їхньої семантичної історії. Ці процеси можна описувати за допомогою сучасних теорій концептуальної метафори й метонімії⁹, поєднавши їх з результатами традиційних лінгвістичних підходів до семантичних змін¹⁰. Однак значна кількість теоретичних питань залишається невирішеною, зокрема питання про напрям семантичних змін, особливо при встановленні прадавніх етимологічних мотивацій. І хоч у дослідницькій практиці переважають пояснення семантичних змін як переходів від конкретного до абстрактного, інколи, замість сформулювати напрям зсуву значення, доводиться обмежуватися встановленням стійких семантичних кореляцій.

Соціальні концепти створюють у плані когнітивного аналізу певні труднощі, оскільки поєднують у собі ознаки ментальної та фізичної реальності. Такі події, як війна, мають подвійну референцію: до фізичного світу (застосування зброї, фізичні руйнування, смерть) і водночас до нематеріальних ментальних сутностей, для яких визначальними є процеси сприйняття й інтерпретації (герої, перемога, поразка, бойовий дух тощо), так само як стан миру поряд з фізичними характеристиками (тиша, припинення вогню) має виразні психологічні проекції (відчуття спокою, поняття душевного миру). Це перехрещення когнітивних доменів (фізичного та психічного) утруднює процес семантичного дослідження й опису його результатів.

Мовна маніфестація понять соціальної сфери, до якої належать концепти війни і миру¹¹, варіює на міжмовному рівні, так само як на різних хронологічних стадіях розвитку однієї мови¹². Ми зосередимося на визначенні набору регулярних семантичних змін у лексиці на позначення миру й війни в слов'янських мовах та спробуємо встановити деякі спільні й відмінні характеристики мовної репрезентації відповідних концептів на матеріалі споріднених мов.

Семантична асиметрія концептів війни і миру. Співвідношення концептів війни і миру, представлених у багатьох сучасних мовах як антоніми (укр. *війна* — *мир*, англ. *war* — *peace* тощо), не є симетричним. З погляду логіко-семантичних відношень, базовою ознакою в цьому протиставленні є 'війна', оскільки маємо справу з контрадикторними антонімами, тобто з типом протиставлення, коли один з антонімів позначає наявність певної ознаки, а другий — її відсутність (пор. *життя* — *смерть*, *добро* — *зло* тощо). Подібно до того як у протиставленні *життя* — *смерть* вихідною семантичною ознакою є ознака 'життя', бо смерть розуміємо як припинення жит-

⁸ Яворская Г. М. Знач.праця.

⁹ Lakoff G., Johnson M. Op. cit.; Panther K.-U., Radden G. Metonymy in language and thought. — Amsterdam, 1999. — 410 p.

¹⁰ Blank A. Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical semantic change // Historical Semantics and Cognition / A. Blank, P. Koch (eds). — Berlin; New York, 1999. — P. 61–90.

¹¹ Лексеми на позначення війни у східнослов'янських мовах були описані як фрагмент соціально-політичної лексики у кн.: Бурячок А. А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов: Назви відносин між державами, народами. — К., 1983. — 248 с.

¹² Яворська Г. Европа в українських текстах (к проблеме вариативности концепта) // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. — Lublin, 2013. — С. 98–99.

тя, а не життя як відсутність смерті¹³, лексеми на позначення миру містять обов'язкову вказівку на відсутність стану війни. Натомість війну в цій антонімічній парі неможливо витлумачити як брак миру за допомогою просто заперечення — війна потребує наповнення власними семантичними ознаками.

Це підтверджують словникові дефініції, у яких лексеми на позначення миру містять посилення на війну (із запереченням), але не навпаки. Пор. укр. *війна* «1. Організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупованнями всередині країни. 2. перен. Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба» (СУМ¹⁴, 1, 669); *мир*¹ «1. Відсутність незгоди, ворожнечі, сварок; згода (у 4 знач.). 2. Відсутність збройної боротьби між двома або кількома народами, державами; протилежне в і й н а» (там же, 4, 712).

Мир як «стан без війни» — такі формули містяться у тлумаченнях ч. *mír*, слц. *mier*, слн., хорв. *mir*, болг. м., рос. *мир*, бр. *mir*, п. *rokój* у відповідних словниках. Натомість тлумачення позначень війни (ч. *válka*, слц. *vojna*, п. *wojna*, хорв. *rat*, серб. *rat*, болг. м., рос. *война* та ін.) вказують на «стан ворогування», конфлікт, інколи — на сторони конфлікту («між державами», «між народами»), на спосіб («збройний») та деякі інші ознаки, наприклад інтенсивність (серб. *rat*, хорв. *rat* «збройний конфлікт великих масштабів»). Проте в слов'янських словникових дефініціях війни нам не трапилося жодних згадок про мир або його порушення.

Семантична структура позначень війни в їхньому основному значенні збройного конфлікту містить у собі перелік певних конкретних ознак, а семантична структура позначень миру (в межах антонімічного протиставлення з війною) складається із заперечення ознак, властивих війні (пор. вище у СУМі значення 2 до укр. *мир*). Отже, на рівні антонімії семантика миру є похідною і, відповідно, залежною від семантики війни. Інакше кажучи, «війна» виступає як немаркований член опозиції, а «мир» — як маркований, бо містить додатковий компонент значення у вигляді заперечення¹⁵ (так само як у фонологічній опозиції глухий — дзвінкий, де останній член маркований через додаткову ознаку «дзвінкість»).

У цьому фрагменті «мовної картини» війни і миру одразу можна помітити розбіжності з уявленнями на рівні здорового глузду, згідно з якими саме війна становить відхилення від звичайного (або «нейтрального», «нормального») стану речей. Наскільки такі уявлення були чи є універсальними — сказати важко, але деякі дані когнітивного аналізу підтверджують наявність концептуально-метафоричного сприйняття миру як 'цінного предмета', який потребує піклування та обережності, а не як samozрозумілого стану.

З переходом від лексичного антонімічного протиставлення на рівень понять, або концептів, асиметрія війни і миру набуває іншого вигляду. У цій площині, на нашу думку, ВІЙНА постає як цивілізаційний концепт, або клю-

¹³ Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии.

¹⁴ Список скорочень див. у кінці статті.

¹⁵ Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии; Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка). — М., 1974. — 368 с.

чове слово культури ¹⁶. Натомість МИР — це аксіологічний концепт, який відсилає до уявлень про позитивні цінності ¹⁷.

Парадоксальність і суперечливість війни віддавна є предметом роздумів. Війна є ціннісно амбівалентним поняттям, вона поєднує в собі протилежні аксіологічні ознаки: з одного боку, величність та героїзм, пов'язані з постаттю воїна, зв'язок з моральними цінностями (наприклад, у конструкціях із зазначенням мети війни — *війна за свободу, за незалежність* та в агрибутивних — *справедлива війна*), а з другого, — руйнування та смерть як її наслідки, негативні людські якості та вчинки (*підступність, зрада*) тощо.

Семантика й сучасне функціонування лексем на позначення війни у слов'янських мовах (бр. *вайна*, болг., рос. *война*, м. *војна*, укр. *війна*, слн., слц. *vojna*, п. *wojna*; серб. *рат*, хорв. *рат* та ін.) засвідчують усталені зв'язки війни зі словом (словесними діями, суперечкою) та природними лихами. Ці два варіанти концептуалізації поняття війни відомі з часів античності.

Геракліт з Ефеса сказав про війну так: *Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους* — «Війна — батько всього і владар усього, одних вона виводить богами, інших — людьми, одних робить рабами, інших — вільними» ¹⁸. Зауважимо, що в значенні гр. *πόλεμος* поєднана, з одного боку, семантика війни та битви і, з другого, — семантика суперечки, сварки, словесного зіткнення (LSJ, 1432).

Цей фрагмент Геракліта не раз привертав увагу філософів, його детально розглядав М. Гайдеггер, убачаючи в ньому підставу для своїх міркувань про природу людського буття, розуміння істини та інтерпретації історії ¹⁹. Філософську інтерпретацію цього фрагмента доповнює, однак не дублює, філологічне пояснення А. О. Білецького. Він тлумачить слова «глибокодумного Геракліта» як натяк на те, що перший відомий нам твір давньогрецької літератури, «Іліада» Гомера, був присвячений воєнній темі — «збройному конфлікту ахейської і троянської коаліцій» ²⁰. З цього філологічного трактування випливає, що війна та присвячений їй Гомерів твір виконують роль батька, дають європейській культурі життя, зберігаючи далі, як батько й володар, владу над нею.

З давньогрецькою античністю пов'язані й інші різновиди усталених концептуалізацій війни. Так, Фулідід порівнював її зі стихійною силою, природними лихами (як землетрус, засуха), непередбачуваними бідами, що валяться на людський рід. Він описує війну за допомогою давньогрецького *λοῦζός* «мор, чума», яке, за припущенням деяких дослідників, у лаконському діалекті давньогрецької мови мало значення «голод» ²¹. Ця давня концепту-

¹⁶ *Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition : Universal human concepts in culture-specific configurations. — Oxford, 1992. — 496 p.*

¹⁷ *Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. — Lublin, 2007. — 283 s.*

¹⁸ Початкова частина перекладу фрагмента (до коми) належить А. О. Білецькому, далі переклад Г. Яворської.

¹⁹ *Fried G. Heidegger's Polemos: From Being to Politics. — New Haven, 2000. — 320 p.*

²⁰ *Білецький А. Було колись над Іліоном... // Гомер. Іліада. — Харків, 2006. — С. 3–25.*

²¹ *Sallares R. The Ecology of the Ancient Greek World. — New York, 1991. — P. 459.*

альна схема відтворюється й у сучасних слов'янських мовах²². «Війна — це хвороба, як чума», — пише українська блогерка у травні 2015 р., маючи на увазі війну на сході України.

Натомість семантика миру пов'язана з терпінням, злагодою, спокоєм, тишею, а етимологічно — також зі значеннями «світ», «всесвіт». Мир метафорично концептуалізується як споруда/конструкція, як цінна крихка річ, яку треба берегти, як приз чи нагорода, за яку треба боротися. Можна припустити також, що поняття миру через свою ціннісну «зарядженість» є подвійно чутливим до впливу ідеологічних дискурсів²³.

Таким чином, поняття війни і миру пов'язані з різними когнітивно-семантичними комплексами, між якими майже немає прямих точок дотику. Тобто на рівні зіставлення відповідних понять точніше буде говорити не про асиметрію, як при розгляді семантики антонімів *війна* — *мир*, а про окремі форми та способи концептуалізації позамовної дійсності.

Етимологічні моделі мотивації понять війни і миру. Переважна більшість ключових найменувань війни і миру у слов'янських мовах пов'язана з праслов'янськими основами: **vojь* (бр. *vajna*, болг., рос. *война*, м. *војна*, укр. *війна*, слн., слц. *vojna*, п. *wojna*), **ortь* (серб. *рат*, хорв. *rat*), **mirь* (бр. *mip*, болг., м., рос., серб. *мир*, укр. *мир*, п., слн., хорв. *mir*, ч. *mír*, слц. *mier*, вл., нл. *mêr*, *mir*), *pokoj* (п. *pokój* ч., слц., нл. *poкой*) та ін. Етимологічні дані дають підстави виокремити кілька моделей семантичної мотивації, або семантичних переходів.

Семантичний перехід «воїн» — «війна». Псл. **vojь* «воїн», з відносним прикметниковим суфіксом **-ьп** (пор. сучасні укр. *воєнний*, рос. *военный*) субстантивовано в спільнослов'янське *vojьna* (**vojьna* первісно прикметник ж. р.). Отже, на слов'янському ґрунті назва війни ймовірно мотивована відносною семантикою належності до воїна як її учасника, тобто виникає внаслідок метонімічного переходу «воїн» (учасник війни) — «війна». Є підстави вважати, що цей семантичний зсув був непрямим і мав певні проміжні ланки.

Семантична властивість відносних прикметників із суфіксом ***-ьп** (іє. ***-іпо**) полягає в тому, що вони, маючи значення «такий, що стосується чогось (відноситься до чогось)», регулярно розвивають значення «повний чогось»²⁴. У нашому випадку це дає можливість конкретизувати мотивацію: прикметник від **vojь* із суфіксом **-ьп** означав «такий, що відноситься до воїна чи воїнів», і далі — «повний/заповнений воїнами» (на позначення окремого вояка існувало псл. **vojinь*, утворене від **vojь* із суфіксом з індивідуалізованим значенням **-інъ**). Ідея «заповнення» корелює з інтенсифікацією і відсилає до великої кількості воїнів, зібраних у певному місці — на полі битви, або в межах інших просторових об'єктів чи соціальних утворень мілітарного призначення (пор. семантичний перехід «війна» — «армія»:

²² Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика // Стратегічні пріоритети. — 2016. — № 1. — С. 14–23.

²³ Пор. специфічний войовничий наратив *боротьби за мир* у радянській ідеології, англ. *struggle for peace* у діяльності міжнародних організацій, *Міжнародний день миру*, встановлений резолюцією Генасамблеї ООН, тощо. Окремі ідеологеми, пов'язані з війною, також існують, однак вони стосуються не війни взагалі, а конкретних історичних подій.

²⁴ Покровский М. М. Материалы для исторической грамматики латинского языка // М. М. Покровский. Избранные работы по языкознанию. — М., 1959. — С. 226–227.

ч., слц. заст. *voj* «військове формування», «армія»). Зазначимо, що поле бою є важливим елементом когнітивного сценарію війни. Отже, пропонуємо нами ланцюжок формування значення для *vojьna* такий: «воїн» — «(організована) сукупність воїнів» — «поле бою» — «бій, битва» — «війна» (як подія і як стан).

Семантичний перехід «воєнна доба» — «війна» (про зв'язок війни і часу). Субстантивіація праслов'янського прикметника ж. р. **vojьna* (з вихідним значенням «воєнна») передбачає існування певного стійкого сполучення цього прикметника з іменником ж. р. — на зразок, скажімо, сучасного *воєнна доба/пора*, — яке внаслідок еліпсису далі скоротилося до прикметника, а прикметник, заступивши словосполучення, перейшов до розряду іменників. Показово, що для рос. *военный* «військовий», пов'язаного з розглядуваною основою, процес субстантивіації залишився неповним, і це слово може вживатися і як атрибут (*военный врач*), і як іменник.

Складно сказати, яким міг бути означуваний іменник у первісному сполученні, хоча російське прислів'я *Кому война, а кому мать родна* з імпліцитною вказівкою на особливості війни як події, обмеженої в часі (якою користуються нечесні люди, отримуючи від війни вигоду), може гіпотетично вказувати на іменник зі значенням проміжку часу — періоду, тривалість якого не визначена (від днів до століть). Пор. історичні назви воєн *Шестиденна війна*, *Столітня війна* та ін. На підтвердження семантичного зв'язку війни і часу (періоду, етапу) свідчить також хорватське похідне з суфіксом *-ica*: *vojnica* «1. війна; 2. воєнні часи».

Назви війни регулярно вживаються з прийменниками часових відношень: *до війни, після війни*, з прикметниками на позначення тривалості в часі (*тривала війна, блискавична війна*, запозичення з німецької *бліцкриг* та ін.), на позначення етапів життя людини й суспільства (укр. *довоєнний/новоєнний період, довоєнні/новоєнні часи, довоєнне дитинство*, слц. *predvojnové časy*, серб. *predratna vremena*, п. *przedwojenne dzieciństwo* тощо). Слід зазначити, що прикметники із значенням «довоєнний» містять більший семантичний потенціал порівняно з прикметниками, що характеризують часи після війни. Наприклад, укр. *довоєнний* має широку сполучуваність, він здатний уживатися із позначеннями артефактів (будинки, елементи побуту), музичними творами (*довоєнне танго*), та ін., тоді як *новоєнний* уживається переважно з часовими позначеннями (*новоєнні часи, період, роки*). Можна припустити, що час до початку війни та її початок у когнітивному сценарії війни має особливе значення.

Для концепту війни важливий не тільки зміст подій, а й суб'єктивне переживання часу (переважно в бік уповільнення, збільшення тривалості, але можливе також і прискорення). Отже, можемо припустити, що процес субстантивіації відносного прикметника **vojьna* відбувався внаслідок еліпсису певного означуваного іменника жіночого роду, гіпотетичної назви на позначення соціального, життєво-екзистенційного чи природного періоду часу.

Семантичний перехід «гонитва, полювання» — «воїн, війна». Псл. **vojь* «воїн», **vojьna* «війна» вважають спорідненими з лит. *vajóti, vūti* «ганяти, переслідувати», лтс. *vajāt* «переслідувати», двн. *weiða*, дісл. *veiðr* «полювання», лат. *vēnor, -āri* «полювати», ірл. *fiad* «дичина», гр. *ἔμαι* «прагну, бажаю», ав. *vayeyiti*, дінд. *vēti* «гонить, переслідує», які зводять до іє. **uēiā- *uēi- *uī-* «переслідувати, доганяти; прагнути; бути сильним» (похідні **uī-ti-* «гонитва; задоволення», **uīs-* «сила») (ЕСУМ, 1, 431;

БЕР, 1, 172; ЭСБМ, 2, 27; Skok, 3, 612). Припускають можливість зв'язку *vojьna з псл. *vina, яке містить ідею встановлення домінування та його результатів (пор. рос. *повиноваться* «слухатися, коритися, підлягати»). Проміжною ланкою у розвитку значення в такому разі може бути «гнатися за злочинцем, звинуваченим», з акцентом на меті й результаті гонитви — захопленні чи вбивстві її об'єкта (паралель з полюванням). Важливою для фрейму війни є семантика прагнення — бажання заволодіти здобиччю як підстава для війни або як мета війни. Щодо значення «полювання», то ведення воєнних дій подекуди метафоризується як полювання на *ворога-звіра*, якого слід *загнати до лігвища* (або виманити звідти) і вбити (пор. риторику Другої світової війни та численні сюжети героїчного епосу). З іншого боку, у ситуації полювання можлива тимчасова зміна ролей: переслідувач — переслідуваний (мисливець — звір/здобич). Війна як така також може концептуалізуватися як дикий звір, що виступає в ролі нападника на людей. Пор. українське прислів'я *Війна людей їсть, а кров'ю запиває*, у якому війна метафорично представлена як хижий звір. Типологічну паралель до цієї концептуалізації становить англійський вираз *to unleash a war* — «розв'язати війну», у якому вбачають метафору випускання на волю дикого звіра²⁵.

Семантичний перехід «наносити удар, рани, убивати» — «поле бою, війна». Перехід простежується в ч. *válka*, яке не є питомо слов'янським. Похідне від ст. ч. *váleti* «воювати, вести битву» зазвичай пов'язують із свн. *wal* «поле бою», яке зближують з дісл. *valr* «загиблі на полі бою», пор. лит. *vėlnias* «чорт», дірл. *fuil* «кров», лат. *vellere*, що зводяться до іє. *uel — «рвати, скубити; рана», також «забиття, кровопролиття; тіло вбитого» (Rejzek, 698, ЕСУМ, 1, 326, ЭСБМ, 2, 39).

До цього етимологічного гнізда відносять *Valhöll* «Валгалла», у германсько-скандинавській міфології місце, де Один збирає душі загиблих воїнів — від дісл. *valr* «ті, хто загинули в бою» та *höll* «зала», а також *valkyrja* «валькірія» (від *valr* та *kyrja*, *kjosa* «обирати») — одна з дів, які збирають душі загиблих на полі битви (Holub, Lyer, 501).

Одним з етимологічних відповідників до ч. *válka* вважають укр. діал. *в'ялява* «велика кількість; безладне нагромадження» (Рокоту, 1144–1145).

Ці дані підтверджують релевантність семантичних зв'язків війни, воїнів і поля битви, а також інтенсивності та великої кількості, тобто набору переходів, відзначених вище для континуантів псл. *vojь, генетично не пов'язаних з розглянутими германськими. У германських даних наявні, порівняно зі слов'янськими, додаткові семантичні зв'язки війни із загибеллю, нанесенням ран та тілами загиблих.

Укр. діал. *валка* «боротьба, війна, бій», бр. *валка* «боротьба». п. *walka* «боротьба» — запозичення з чеської; в українську та білоруську потрапили, очевидно, через польське посередництво.

Семантичний перехід «війна» — «словесна дія, суперечка, словесний захист». Роль перформативів. Вище було розглянуто семантичні переходи, що мотивували значення війни, від сфери джерела (поле бою, гонитва, полювання, удар) до сфери мети (війна). Напряму семантичних переходів був зрозумілим. Однак зв'язок семантики війни із словесними діями не такий

²⁵ *Underhill James W. Ethnolinguistics and Cultural Concepts : Truth, Love, Hate and War. — Cambridge, 2012. — P. 195.*

однозначний, тому спочатку говоритимемо про наявність певної кореляції між мовленням і війною. Значення «словесна дія, суперечка» виступає разом із значенням «війна» у слов'янських континуантів кількох праслов'янських основ: *ortь — серб. *rat*, болг. заст. *rat* «війна», стсл. *ratь* «битва, бій, боротьба, війна», рос., укр. *рать* «бій, війна; військо; велика кількість». Значення «словесна дія» представлене в похідних дієсловах рос. *ратовать*, укр. *ратувати* «виступати, говорити на захист». Це саме поєднання значень наявне також у словах-континуантах псл. *bornь «сварка, битва, боротьба» цсл. *брань* «війна, битва, боротьба», друс. *боронь* «битва, охорона, перешкода», «заборона, наказ», ч. ст. *braň* «зброя», п. *broń* «зброя, військовий підрозділ», серб. *бран*, хорв. *brân* «боротьба, битва, війна». Так само значення словесної дії представлене у словах, пов'язаних з псл. *pertь, іє. **per-*, ч. *přiti se* «сваритися» *přiti* (заст.) «відмовляти», стсл. *пърта* «заперечення, суперечка, чвари». Сюди ж належать укр. *пря* «суперечка, боротьба», рос. *пря*, друс. *пъря* «судовий процес, позов», запозичені зі старослов'янської, п. *prza* «судовий процес» (ЕСУМ, 4, 618). Пор. також псл. *сърорь «конфлікт, суперечка», від якого походять рос. *спор* «суперечка», укр. *спір*, яке вважається спорідненим з санскрит. *pṛt-* «битва, боротьба» (Фасмер, 3, 737).

Отже, семантична паралель, що пов'язує значення «суперечка», «виступати, говорити на захист», з одного боку, і «війна, битва, боротьба, фізичний захист», — з другого, на слов'янському матеріалі засвідчена цілком надійно. Крім того, ці паралелі в загальному вигляді повторюють семантичну модель, зафіксовану в значенні згаданого вище та генетично не пов'язаного зі слов'янськими словами гр. *πόλεμος* «війна; битва; суперечка, спір». Пор. укр. *полемика* та його відповідники в різних європейських мовах, джерелом яких є фр. *polémique* (від гр. *πολεμικός*) «такий, що стосується війни; вивовничий; агресивна суперечка (часто в писемній формі)».

Ще одну семантичну паралель, яка вказує на наявність зв'язку між війною як подією, що розгортається у фізичному просторі, і словесними діями, суперечкою, знаходимо за межами індоєвропейських мов, у тюрк. *savaş* «війна», що походить від давньотюрк. *sav* (дієслівна основа зі значенням «сперечатися один з одним, сваритися») + іменний суфікс *-aş* «суперечка, сварка, бійка, боротьба». На думку Дж. Клосона, первісне значення *savaş* було пов'язане зі словесною суперечкою, сваркою, а далі набуло фізичного змісту «обмін ударами, бійка; боротьба»²⁶. Такий хід думки щодо напряму семантичного розвитку не є стандартним, інші дослідники вважають первісним значення «бійка», очевидно, за логікою переходу від конкретного до абстрактного, а не навпаки.

У будь-якому випадку очевидним є те, що семантична кореляція між словесною дією (суперечкою) та поняттям війни, що відбувається у фізичній дійсності, засвідчена як семантичними паралелями всередині генетично близьких слов'янських мов, так і віддаленою індоєвропейською паралеллю з давньогрецької. Також вона підтверджена тюркськими даними, що належать до іншої мовної сім'ї. На наш погляд, версія Дж. Клосона щодо напряму розвитку значення (від словесної дії, суперечки до фізичної бійки, а далі битви та війни) також має право на існування. Крім цього, не виключена можливість, що сварка у вигляді ритуальної суперечки представників ворогуючих

²⁶ *Clauson G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish. — Oxford, 1972. — P. 793.*

сторін могла відбуватися невіддільно від фізичного бою, тобто на початку битви як цілісної події, що продовжувалася далі у фізичній реальності. У такому випадку словесна суперечка була повноправним компонентом битви/війни. Якщо ж словесна суперечка позначала початок фізичного зіткнення сторін, то це було б додатковим аргументом на користь послідовності розвитку значення: «спір, суперечка» — «битва, війна», що відповідало б послідовності розгортання словесних та фізичних подій у реальному часі.

Зв'язок між словесними та фізичними діями в семантиці лексем на позначення війни, за нашими даними, не є випадковим, він потребує окремого розгляду та пошуку додаткових пояснень. Наразі обмежимося зауваженнями щодо слів-перформативів, мовленнєвих актів, які становлять форму соціальної дії, що змінює соціальну ситуацію²⁷.

Ситуація війни і воєнних дій, за усталеними повсякденними уявленнями, має розпочинатися з акту *оголошення війни* (офіційної заяви про початок війни)²⁸. Цей офіційний мовленнєвий акт, тобто слова, проголошені від імені лідерів (лідера) держави, її керівництва, призводить до кардинальної, принципової зміни соціально-історичної ситуації, країна таким чином переходить до стану війни. Для того щоб розпочати війну, лідеру однієї зі сторін досить оголосити про це усно. Але для формального закінчення війни, як правило, потрібні письмово оформлені документи. Недарма війну *оголошують*, а мир — *підписують*. Отже, словесна дія (оголошення війни, підписання миру) здатна змінити суспільну реальність, маючи надалі цілком матеріальні наслідки. Застосування назви «війна», як свідчать дані публічного дискурсу в Україні, також має перформативну силу, перетворюючи ситуацію на «справжню війну» в очах громадян²⁹. Функціонування перформативів показує лінгвопрагматичні механізми зв'язків між фізичними та словесними виявами у семантиці війни.

У деяких розглянутих вище слов'янських прикладах поєднані значення «боронити за допомогою словесних і фізичних дій» (укр. *ратувати*) та «оборона, битва й сварка, лайка» (у словах, пов'язаних із **bornъ* — стсл. *брань* «битва», рос. *брань* «лайка»). Позначення словесних дій у цих випадках можуть бути інтерпретовані як перформативні мовленнєві акти (дієслова зі значенням заборони, відмови та ін.).

На рівні перформативів виявляємо ще одну генетично максимально віддалену типологічну паралель до поєднання значень словесних і фізичних дій. Ідеться про розвиток значення китайського *bao*, яке вживається в сучасній мові як декларатив (тип перформативного мовленнєвого акту, що відповідає, зокрема, укр. *оголошення, оголошувати*). В історичному розвитку значення *bao* відбувається регулярний семантичний перехід від первісного «захищати, боронити (фізично)» до значення мовленнєвого акту «проголошувати, декларувати», при цьому обидва значення продовжують співісну-

²⁷ Searle John R. How Performatives Work // Linguistics and Philosophy. — 1989. — Vol. 12. N 5. — P. 535–558.

²⁸ Хоча сучасне міжнародне право не містить вимоги про обов'язковість факту оголошення війни для того, щоб кваліфікувати збройний конфлікт як війну.

²⁹ Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика // Стратегічні пріоритети. — 2016. — № 1. — С. 14–23.

вати як відношення між семантикою фізичного захисту і задекларованими (словесними) гарантіями захисту³⁰.

Мир і спокій: загальні обриси. Набір праслов'янських основ на позначення миру, порівняно з позначеннями війни, є кількісно меншим. Це насамперед псл. **mirъ* «мир, всесвіт» та **pokojъ* «відпочинок, спокій, мир», похідні від яких представлені в усіх слов'янських мовах.

Версії мотивації семантики **mirъ* «мир» > «спокій, милий». Сумнівні семантичні переходи: «мир» > «мерти (заспокоюватися)» та «мир» > «друг, дружба». Псл. **mirъ* «мир, згода» споріднене з лит. ст. *mieras* «мир, спокій», лтс. *miêrs* «т. с.», (Рокоту, 712; автор цієї праці вважає, що в балтійських мовах воно є слов'янським запозиченням), алб. *mirë* «хороший», дінд. *mitrás* «друг», пов'язується з іє. **mēi-* «ласкавий, милий» з формантом **-ro-** (з формантом **-lo-** корінь представлений у псл. **milъ* «милий») (ЕСУМ, 3, 463; БЕР, 4, 110–111). Ця етимологія вважається найнадійнішою. Відповідно первісна семантика миру мотивована значенням позитивного сприйняття та приємних відчуттів, пор. споріднене лат. *mītis* «м'який, ніжний (смак)» (Derksen, 318).

В «Етимологічному словнику української мови» наводиться думка В. Мартинова, який пов'язує праслов'янську форму **mirъ* з **mertī* «мерти (заспокоюватися)». Але цю етимологію загалом не підтримують попри семантичну паралель у розвитку лексем від близького за значенням **pokojъ*.

Укладачі Болгарського етимологічного словника (БЕР) висловлюють сумніви щодо можливості спорідненості **mirъ* з дінд. *mitrá-* «друг, дружба», авест. *miōra-* «договір» та іменем божества дінд. *Mitrá-*, авест., дперс. *Miōra-*, яку підтримує М. Фасмер (Фасмер, 2, 626). Ми також вважаємо її сумнівною, хоча на семантичному рівні зв'язок з поняттям дружби міг би бути підкріплений прикладом подібного семантичного розвитку у двн. *fridu* «дружба», нім. *Friede* «мир» (БЕР, 4, 111). Однак підстав для цього все ж замало.

Подальший розвиток значення: «мир (спокій)» — «всесвіт»; «мир» — «грумада». На основі значення «спокій, злагода між людьми» доволі рано формується семантика «світ, всесвіт», очевидно, як місце, де панує спокій, тиша, злагода, хоча підстави для такого її розвитку залишаються не вповні зрозумілими.

У плані семантичного розвитку показовим є п. *rokój* «мир» і «кімната». У старослов'янській мові функціонують омонімічні *миръ* «мир, спокій» (синонім *покои*, понад 150 уживань у старослов'янських пам'ятках) та *миръ* «світ, всесвіт» (синоніми стсл. *въселеная*, *свѣтъ*, понад 400 вживань) (СС, 328). Значення «світ, всесвіт» збереглося в деяких сучасних слов'янських мовах, передусім у російській, де омоніми розрізняються за формами множини, а до реформи правопису розрізнялися і графічно, а також у болг. *мир*, укр. *мир*, серб. заст. *мир*, у решті мов представлено як частина складних слів — хорв. *svemir*, слн. *vsemir(je)*, ч. *vesmír*.

У східнослов'янських мовах спостерігається метонімічний перехід «місце» — «ті, хто там проживає», а далі — назва соціальної інституції: «сільська громада». Пор. укр. *мир* «громада (сільська); народ», рос. *мир* «всє населення земної кулі; заст. зібрання сільської громади», бр. *mir* «заст. сільська громада».

³⁰ Traugott Elizabeth C., Dasher Richard B. Regularity in Semantic Change. — Cambridge, 2005. — P. 214–215.

Мир як спокій: «кімната», «відпочинок», «упокій». У польській мові з XIV ст. на позначення стану миру, згоди, відсутності війни використовується слово *pokój*. Похідні псл. **pokojь* «відпочинок, спокій, мир» представлені в усіх слов'янських мовах: укр. *покій* «тиша, мир, заспокоєння; кімната», рос. *покой* «спокій; заст. кімната», бр. «кімната; спокій»; ч. *pokoj* «спокій; кімната»; слц., нл. *pokoj* «спокій; мир», вл. *pokoj* «спокій; упокій», болг. *покой* «спокій, тиша, покій», м. *покой* «спокій; упокій», серб. *покой* «т. с.», слн. *pokoj* «відпочинок, спокій, мир». Псл. **pokojь* пов'язане чергуванням голосних з **ročiti* «спочити» (ЕСУМ, 4,481–482). Псл. **ročiti*, префіксальне утворення від **čiti*, споріднене з дінд. *ciráh* «довгий, тривалий», лат. *quiēs* «спокій», «відпочиваю», *quiēscō* «відпочиваю», *tranquillus* «спокійний, тихий», гот. *hveila* «час, дозвілля» (ЕСУМ, 4, 547). Автори ЕССЯ припускають можливість подвійної мотивації каузатива **kojiti*, спираючись на поширенішу префіксальну пару **pokojiti*, **ročiti*: **pokojь* → **pokojiti* ← **ročiti* (ЕССЯ, 10,113).

Зв'язок семантики спокою зі смертю, людиною, що померла (*покійник*) пояснюється евфемістичною заміною та поширеними уявленнями про смерть як вічний спокій.

Приклад енантісемії: «заспокоювати» — «коїти недобре». На думку укладачів ЕССЯ, від **čiti* утворено каузатив **kojiti*, продовження якого у слов'янських мовах поряд зі значеннями «заспокоювати, стишувати» має значення «годувати (молоком матері)», наприклад, слц. *kojit'* «заспокоювати, утихомирювати, стишувати» та «заст. годувати немовля молоком матері». Укр. *коїти* «робити щось недобре; виробляти, чинити», на їхню думку, не варто відокремлювати від інших слів із значенням «заспокоювати», оскільки в основі розвитку семантики лежить значення «вкладати», схв. діал. *kojit* «згоргати (вкладати кругами) канат». В основі розвитку значення українського дієслова лежить метафоричний перенос «вкладати» — «здумувати» (щось недобре) (ЕССЯ, 10, 113).

Концептуалізація поняття миру: будівельна конструкція, цінна річ, результат словесних дій. У старослов'янській та давньоруській мовах зафіксовано чимало прикладів, коли мир подається як результат упорядкування, будівництва. Його можна *построити*, *оурадити*, *раздроушети*: *посла олегъ мужи свои построити мира и положити рады межѣ грѣкъ и русью* (Срезн., 3, 234–235).

Подібне метафоричне представлення миру простежується і в сучасних мовах. Воно пов'язане з певними якісними характеристиками. Передусім ідеться про ознаки, що вказують на незмінність фізичних параметрів у просторі: укр. *міцний* (*сталій, непорушний*) *мир*, рос. *прочный* (*незыблемый*) *мир*, ч. *pevný mír* та в часі: укр. *вічний мир*, п. *trwały pokój*, ч. *trvalý mír*, слц. *trvalý mier*, хорв. *trajan mir*, слн. *trajni mir*, болг. *траен мир*.

Випадки порушення миру при метафоричному представленні його як конструкції описуються через зміни конфігурації — від втрати стійкості і міцності до повного знищення: укр. *розхитувати мир*, рос. *разрушить мир*, хорв. *uništiti mir*, п. *zniszczyć pokój*. Відповідно в таких ситуаціях миру притаманні інші характеристики — як матеріальні та просторові: укр. *нестійкий* (*крихкий, хисткий*) *мир*, рос. *шаткий* (*неустойчивый*) *мир*, болг. *крехък мир*, м. *кревкиот мир*, хорв. *krhki mir*, серб. *крхки мир*, ч. *křehký mír*, так і часові: укр. *нетривалий* (*короткочасний*) *мир*, рос. *недолговечный мир*, болг. *краткотраен мир*. Варто звернути увагу на те, що в деяких словниках окремо

наводиться значення «коротка перерва у ході війни, перемир'я», тобто мир на тлі війни тут є обмежений у часі (нетривалий) період.

Мир виступає об'єктом мрій, прагнень, устремлінь: укр. *жадати миру, прагнути (до) миру*, рос. *мечтать о мире, жаждать мира, стремиться к миру*, п. *pragnienie pokoju*, ч. *žítí pro mír*, слц. *túžobne o čakávaný mier, túžba po trvalom mieri, smäd po mieri*, болг. *жадувам за мир*, серб. *жедан за мир*, хорв. *žeđ za mirom*, слн. *žeja za mir*, м. *жед за мир*.

Мир необхідно берегти, зміцнювати і підтримувати: укр. *берегти мир*, рос. *поддерживать мир*, ч. *zachovat mír*, слц. *udrživati' mier na svete, vo svete*, п. *utacpianie, utrzymywanie, zachowanie pokoju*, болг. *поддържане на мира, подкрепа на мира*, хорв. *održavanje mira*, слн. *obvarovanje miru na svetu*.

За мир борються, його захищають: укр. *борці за мир, захисники миру*, п. *walczyć o pokój*, болг. *борба за мир*. Метою боротьби є перемога і відновлення/встановлення миру: укр. *перемога миру*, рос. *торжество мира*, ч. *triumf míru*, хорв. *trijumf mira*. Для опису (встановленого) мирного стану часто використовують різні предикати влади: укр. *мир запанував*, п. *spokój i pokój panowały na ziemi*, рос. *воцарился мир*, бр. *зацараваяў мір*, ч. *na zemi převládal mír a klid*, серб. *мир и спокој су завладали на земљи*, м. *мир и спокојство преовладуваат на земјата*, хорв. *mir i tišina zavládali su na zemlji*.

Мир сакралізується — у нього вірять, йому служать, за нього моляться: укр. *служити миру, молитва за мир*, рос. *на службе мира*, у п. *wierzyć w pokój, modlić się o pokój*. Молитва за мир водночас є молитвою за перемогу. Пор. укр. «<...> щоб принести Богові вдячні молитви за даровані Ним перемоги і відновлення миру та спокою народного» (Г. Кониський) (GRAC).

Основним способом відновлення, встановлення миру після його порушення, після війни є досягнення *домовленості* між ворогуючими сторонами (порушниками миру). Словники всіх слов'янських мов фіксують семантичний перехід «мир — мирний договір». Для досягнення мирного договору відбуваються (ведуться) укр. *мирні переговори*, рос. *мирные переговоры*, бр. *мірныя перамовы*, п. *roztowu pokojowe*, ч. *mírové rozhovory*, слц. *mierové rozhovory*, болг. *мирни преговори*, м. *мировни разговори*, серб. *мировни преговори*, хорв. *mirovni pregovori*, слн. *mirovne pogovore*.

Непорушність угод стверджується виконанням певних ритуалів, зокрема їх письмовим засвідченням: укр. *підписати мир*, рос. *подписать мир*, бр. *падпісаць мір*, п. *podpisać pokój*, ч. *podepsat mír*, слн. *podpisati mir*. Отже, перехід до стану миру після завершення війни засвідчується підписом уповноваженої особи — написанням нею свого імені, тобто виконується словесна дія, яка має перформативну силу³¹.

Короткі висновки. Семантика війни і миру в слов'янських мовах виявилася водночас і цікавою, і досить складною та де в чому непрозорою. Досліджена картина концептуалізації цих співвідносних понять є мозаїчно-фрагментарною, далекою від жорсткої цілісності. Один з найінформативніших висновків проведеного дослідження полягає в тому, що війна і мир є семантично асиметричними не тільки на рівні лексичної антонімії, але й на рівні пов'язаних з ними когнітивних схем. Підтверджується наше припущення, що вони належать до різних категорій концептів: війна — «ключове

³¹ Про підпис як перформатив див.: *Derrida, Jacques. Signature. Event. Context // Derrida, Jacques. Limited Inc — Evanston (Il.), 1988. — P. 1–25.*

слово культури», натомість мир пов'язаний зі сферою аксіології і входить до складу позитивних соціальних цінностей та інструментів установалення соціальних зв'язків.

Серед виявлених семантичних типологічних паралелей найбільш показовим і надійно засвідченим, стійким у часі та поширеним у просторі виявився зв'язок між семантикою війни і словесними діями, підтверджений даними не лише слов'янських та інших індоєвропейських мов, зокрема давньогрецької, а й прикладами з тюркських мов та з китайської. Війна як сукупність подій, що відбуваються у фізичному просторі, нерозривно пов'язана зі словесними діями, і мир як фізична і соціальна реальність набуває чинності за допомогою мовленнєвих засобів. Роль перформативів надалі має бути детальніше досліджена в контексті семантики й прагматики концептів війни і миру. У семантичному плані може виявитися цікавою тема їхніх часових і просторових характеристик.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- БЕР — Български етимологичен речник / Съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев, Т. Тодоров. — София, 1971–2010. — Т. 1–7.
- ЕСУМ — Етимологічний словник української мови : В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. — К., 1982–2012. — Т. 1–6.
- СДРЯ XI–XIV вв. — Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. — М., 1988–2013. — Т. 1–10.
- Срезн. — *Срезневский И. И.* Материалы к словарю древнерусского языка (Репринт. изд.) — М., 1989. — Т. 1–3.
- СС — Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.) / Ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова. — М., 1994. — 842 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка. — М., 1964–1973. — Т. 1–4.
- ЭСБМ — Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1978–2010. — Вып. 1–13.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков. — М., 1974–2014. — Вып. 1–39.
- Boryś — *Boryś W.* Słownik etymologiczny języka polskiego. — Kraków, 2005. — 862 s.
- Derksen — *Derksen R.* Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon. — Leiden ; Boston, 2008. — 737 s.
- Gluhak — *Gluhak A.* Hrvatski etimološki rječnik. — Zagreb, 1993. — 832 s.
- GRAC — GRAC : General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian / М. Shvedova, М. Kruk, S. Yarygin, А. Rysin, Ruprecht von Waldenfels, М. Woźniak (2017–2018). — Kiev ; Oslo ; Jena, 2017–2018. — uacorp.us.org.
- Holub,
Lyer — *Holub J., Lyer S.* Stručný etymologický slovník jazyka českého (Se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím). — Praha, 1982. — 528 s.
- LSJ — *Liddell H. G., Scott R., Jones Henry S.* A Greek-English Lexicon / Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones; with the assistance of Roderick McKenzie. — Oxford, 1940. — 2042 p.
- Machek — *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého. — Praha, 1968. — 880 s.
- Pokorny — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. — Bern ; München, 1959. — Bd 1. — 1183 S.

- Rejzek — *Rejzek J.* Český etymologický slovník. — Leda, 2009. — 794 s.
SJS — *Slovník jazyka staroslověnského.* — Praha, 1966–1997. — T. 1–4.
Skok — *Skok P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. — Zagreb, 1971–1973. — T. 1–3.
Ślawski — *Ślawski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego. — Kraków, 1952–1982. — T. 1–5.
Snoj — *Snoj M.* Slovenski etimološki slovar. — 2-e pregl. in dop. izd. — Ljubljana, 2003. — 1022 s.

G. M. YAVORSKA, O. R. CHMYR

SEMANTICS OF WAR AND PEACE IN MODERN SLAVIC LANGUAGES: HISTORICAL-TYOLOGICAL ASPECT

The article's subject matter is specific features of linguistic representation of the concepts of WAR and PEACE in the lexis of the Slavic languages. The semantics of lexemes referring to social reality as well as physical and mental spheres belongs to the basic dimensions of human existence. Social concepts present peculiar difficulties for cognitive analysis since they combine features of both mental and physical reality.

The relationship between WAR and PEACE concepts, antonymous in many modern languages, is not symmetrical: it is a privative opposition with «war» the unmarked member. However, at the conceptual level the asymmetry of war and peace is different, WAR being a civilizational concept and PEACE an axiological one referring to ideas of positive values. Due to its positive significance, the notion of peace is extra sensitive to ideological discourse influence.

In historical-typological description, the synchronous state is considered initial and a projection of diachronic development. The authors use the retrospective approach, proceeding from modern languages data to the etymological reconstruction of the original meaning of Slavic lexemes denoting war and peace (Common Slavic *vojь, *ortь, *mirь, *pokoj etc.) They establish motivation models of the forming of semantics of war («warrior», «pursui», «wild animal», «to strike») and peace («calm», «pleasant») in closely related languages, using examples of typological parallelism to demonstrate the projection of their conceptual expansion and giving particular attention to cross-linguistic variation in representation of these concepts.

Among the semantic typological parallels discovered by them, the most illustrative and reliably evidenced as well as the most widespread and constant in time is the relation of war and peace semantics to performatives. Being a set of events occurring in physical space, war is intrinsically linked with verbal actions. Similarly, peace both as a physical and social phenomenon comes into effect by using linguistic means. The role of performatives merits further study in the framework of the semantics and pragmatics of the WAR and PEACE concepts.

Keywords: semantics, lexical typology, Slavic languages, motivation models, regular semantic shifts.